

De verspreiding van *Leucojum aestivum* L. in Nederland en België

door

J. MENNEMA (Rotterdam)

Een van de botanische attracties in het gebied van de Oude Maas, dat sinds 1957 door de Werkgroep van die naam natuurwetenschappelijk wordt onderzocht (MENNEMA, 7), is de aanwezigheid van het zomerklokje (*Leucojum aestivum* L.).

Dit bolgewasje is aan bepaalde oecologische factoren gebonden: „op vochtige tot natte, bij voorkeur periodiek overstroomde humeuze kleigrond, min of meer in relatie met het contact tussen zoute en zoete levensomstandigheden aan de benedenloop der rivieren en riviertjes van ons deltasysteem” (3, p. 150). Daar het deltasysteem in toenemende mate aan veranderingen onderhevig is, acht schrijver dezes het zinvol een overzicht samen te stellen van de vindplaatsen van het zomerklokje in Nederland. Dank zij de vriendelijke medewerking van de heren J. E. de Langhe te Berchem en E. van Rompaey te Ekeren was het mogelijk dit overzicht uit te breiden met de vindplaatsen in België.

Tevens kan de verspreiding van deze plant in de Lage landen aanleiding zijn de twijfel over zijn indigeniteit (16, p. 1803; 4, p. 647; 5, p. 314) binnenkort aan een nadere beschouwing te onderwerpen (MENNEMA, 11).

In aansluiting op de milieubeschrijving zullen de vindplaatsen in Nederland en België vooral worden gerangschikt naar de rivieren en riviertjes, waarlangs het zomerklokje is aangetroffen. De tekens en afkortingen dienen als volgt te worden gelezen:

R = recente vindplaats,

+ = vroegere vindplaats, thans daar verdwenen,

A = met zekerheid bekend, dat het zomerklokje daar is aangevoerd of aangeplant,

R.H. = materiaal in het Rijksherbarium te Leiden,
H.O.M. = materiaal in het Herbarium Oude Maas te Rotterdam (o.a. MENNEMA, 9),
z.j. = zonder jaartal.

Het bij de vindplaatsen vermelde jaartal geeft aan, wanneer *Leucojum* aldaar is verzameld of aangetroffen. Indien van een vindplaats meerdere data bekend zijn, wordt het jaar genoemd waarin de plant het laatst werd verzameld of aangetroffen.

Vindplaatsen in Nederland (fig. 1).

1. Liede en Leidse Vaart (Noord-Holland) +

a. Spaarndam (Liede)	1879	R.H.	+
b. Mooie Nel (Liede)	1879	R.H.	+
c. Haarlem (Leidse Vaart)	1869	R.H.	+

Het zomerklokje is op het eilandje in de Mooie Nel, waarmede wellicht ook de onder *a.* genoemde vindplaats wordt bedoeld, omstreeks 1930 verdwenen (BRONGERSMA, 2). Aan de Leidse Vaart wordt *Leucojum* niet meer aangetroffen.

2. Het IJ (Noord-Holland) +

a. Nieuwendam	z.j.	(Flora Neerlandica)	+
---------------	------	---------------------	---

De herkomst van de opgave van deze vindplaats is ons niet bekend. Met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid is de plant daar thans verdwenen.

3. Vechtstreek (Noord-Holland, Utrecht) R

a. Weesp (Vecht)	1924	R.H.	R
b. Uitermeer (Vecht)	1964	med. Staatsbosbeheer	R
c. Hinderdam (Vecht)	1964	med. Staatsbosbeheer	R
d. Nigtevegt (Vecht)	1963	med. Staatsbosbeheer	R
e. Ankeveen (Vecht?)	1888	R.H.	+
f. Vreeland (Vecht)	1962	med. Staatsbosbeheer	R
g. Loenersloot (Angstel)	1960	med. Staatsbosbeheer	R
h. Nieuwersluis (Vecht)	1912	R.H.	+
i. Loosdrechtse plassen	1919	R.H.	+

Uit de bovenstaande lijst mag worden geconcludeerd, dat de Vechtstreek, ondanks het feit dat het zomerklokje op enkele vindplaatsen niet meer is teruggevonden, nog steeds als een van de belangrijkste Nederlandse groeiplaatsen moet worden beschouwd.

4. Alblas (Zuid-Holland) R

a. Alblasserwaard	1913	R.H.	?
b. Kinderdijk	1962	med. Haven	R
c. Oud Alblas	1895	R.H.	+
d. Goudriaan	1964	H.O.M.	R
e. Groot Ammers	1964	H.O.M.	R

Door de onnauwkeurige aanduiding van de onder *a.* genoemde vindplaats is het niet mogelijk om vast te stellen of dit een andere vindplaats betreft dan de onder *b.* tot en met *e.* genoemde. De in *d.* en *e.* vermelde groeiplaatsen — op

enkele honderden meters van elkaar gelegen, doch juist door de gemeentegrens gescheiden — zijn natuurreservaten van het Ministerie van O., K. en W.

5. Giessen (Zuid-Holland) R

a. Hoornaar

1961

WARTENA (17)

R

De oeverlanden langs de Giessen, een halve ha groot, zijn eveneens als natuurreservaat aangekocht door het Ministerie van O., K. en W.

LEUCOJUM AESTIVUM L.

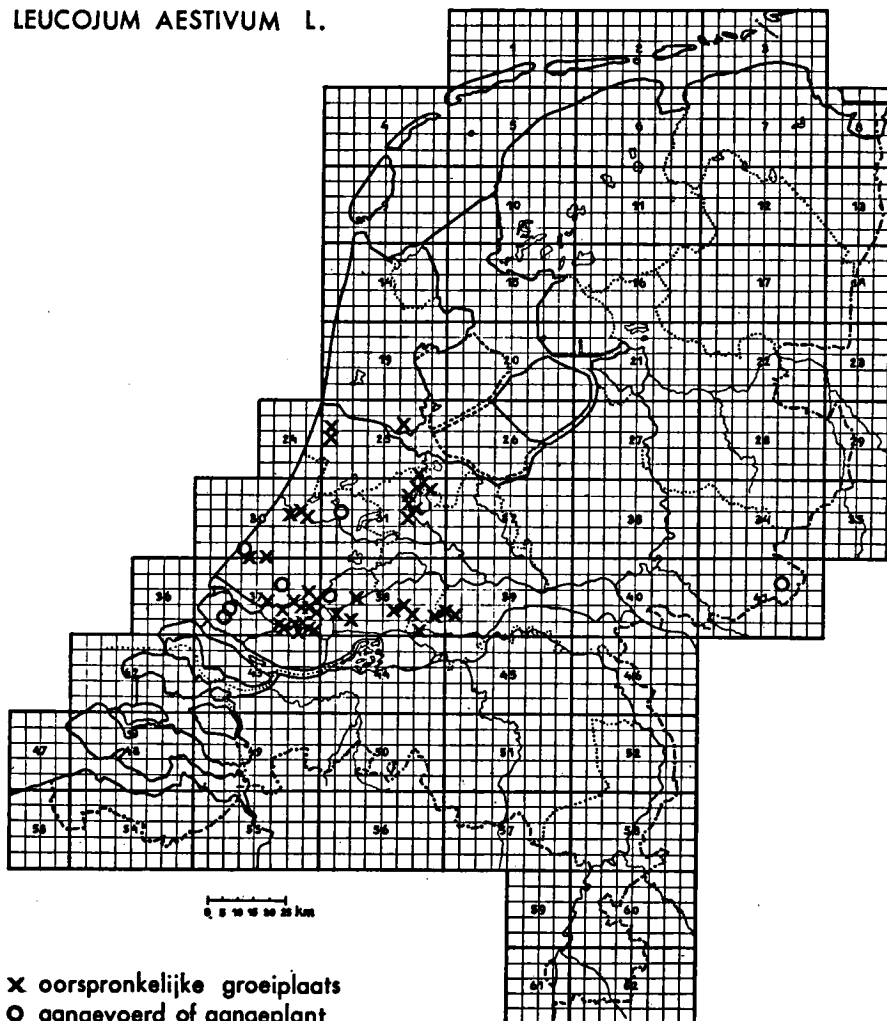

Fig. 1.

6. Nieuwe Maas (Zuid-Holland) R

a. Stormpolder
b. IJsselmonde

1960
1930

VAN ATALANTA (1)
R.H.

R
+

c. Varkenoordse dijk	1899	R.H.	+
d. Van Brienenoord	1959	med. Wartena	+
e. Kralingse Veer	1898	med. Sloff	+
f. Crooswijk	z.j.	R.H.	+
g. Ruige Plaat, Delfshaven	1893	R.H.	+
h. Pernis	1911	R.H.	+
i. Vlaardingen	1931	med. Sloff	+

Van de vele vindplaatsen langs de Nieuwe Maas is er slechts één over, waar één exemplaar recent is aangetroffen: de Stormpolder bij Krimpen a.d. IJssel, in een, rauw godverlaten griend. Het groeit maar raak Het mooiste plantje vonden wij op deze dag (28-5-1960). Zomerklokje . . . een sierlijk ragfijn kruidje, een hangend klokje bovenaan, wit als een communiciekindje, puur als een hostie" (VAN ATALANTA, 1).

Alle overige groeiplaatsen langs de Nieuwe Maas zijn verdwenen om plaats te maken voor het sterk uitbreidende agglomeraat Rotterdam. Het zomerklokje is op deze vindplaatsen het laatst aangetroffen op het eiland Van Brienenoord, doch moest ook daar door werkzaamheden enige jaren geleden verdwijnen. Het laatste polletje heeft een plaats gekregen in de tuin van de beheerder van het eiland (MENNEMA, 8a).

7. Oude Maas (Zuid-Holland) R

a. Heerjansdam	1886 ¹⁾	R.H.	+
b. Barendrecht	1903	R.H.	+
c. Koedood	1910	R.H.	+
d. Heinenoord	1964	MENNEMA (10)	R
e. Rhoon	1963	H.O.M.	R
f. Berenplaat	1963	H.O.M.	R
g. Poortugaal	1959	H.O.M.	R

Het zal aannemelijk zijn, dat in het gebied van waaruit het onderzoek naar de verspreiding van *Leucojum* is begonnen, zeer nauwkeurig naar groeiplaatsen is gezocht. Desondanks is het zomerklokje niet teruggevonden op de groeiplaatsen a., b. en c. Daarom mag worden verondersteld, dat de plant op deze plaatsen is verdwenen. In verband met de onoverzichtelijkheid van het riet- en griendland moet deze veronderstelling met enige voorzichtigheid worden geuit. Immers, ondanks herhaalde pogingen is het zomerklokje eerst in mei 1964 in de grienden van Heinenoord teruggevonden (MENNEMA, 10). Het betrof hier een enkel exemplaar. Daarom is dit exemplaar niet opgenomen in het Herbarium Oude Maas.

De groeiplaatsen Heinenoord en Berenplaat zijn gelegen op de zuidelijke, alle overige op de noordelijke oever van de Oude Maas. De rietvelden van Rhoon zijn qua dichtheid en oppervlakte de rijkste groeiplaats van het zomerklokje in Nederland.

¹⁾ Nadat dit artikel reeds was gezet kwam mij ter ore, dat *L. aestivum* nog in 1964 in een griend bij Heerjansdam, die al geruime tijd door een dijk van de getijdenbeweging was afgesloten, werd aangetroffen.

8. Voornse kanaal (Zuid-Holland) A-R

a. Heenvliet	1964	med. Sipkes	A-R
b. Oudenhoorn	1964	med. Sipkes	A-R

Het zomerklokje is met rietzoden van de Oude Maas aangevoerd (VAN OOSTSTROOM & REICHGELT, 13).

9. Ackersdijkse plassen (Zuid-Holland) A-R

a. Ackersdijkse plassen	1964	med. Van der Hoeven	A-R

De vroegere eigenaar van het huidige vogelreservaat deelde desgevraagd mede, dat de bolletjes die hij in dit gebied heeft uitgezet, hem werden geleverd door een Delftse bloemenhandelaar.

10. Verversingskanaal (Zuid-Holland) A-+

a. Scheveningen	±1960	med. Rappard	A-+

De plant is op deze plaats eveneens met rietzoden van de Oude Maas aangevoerd, doch heeft zich in dit milieu niet kunnen handhaven.

11. Braassemermeer (Zuid-Holland) A-R

a. Woubrugge	1962	VAN OOSTSTROOM & REICHGELT (15)	A-R

Ook naar dit natuurreservaat van het Ministerie van O., K. en W. is *Leucojum* met rietzoden van de Oude Maas aangevoerd en is ze blijkens een excursierapport van het Staatsbosbeheer (mei 1962) rijkelijk in deze zoden vertegenwoordigd.

12. Oude Rijn (Zuid-Holland) +

a. Leiden	1851	R.H.	+
b. De Vink (bij Leiden)	1840	MOLKENBOER & KERBERT (12)	+
c. Haagse Schouw (bij Leiden)	1840	R.H.	+
d. Valkenburg	1880	R.H.	+

Het zomerklokje is langs de Oude Rijn verdwenen.

13. Den Haag (Zuid-Holland) +

a. Achter Zorgvliet	1853	R.H.	+

Leucojum wordt daar niet meer aangetroffen.

14. Nootdorpse droogmakerij (Zuid-Holland) +

a. Nootdorp	1845	R.H.	+

Van deze vindplaats zijn geen gegevens meer bekend.

15. Hollandse IJssel (Zuid-Holland) A-+

a. Capelle a.d. IJssel	±1960	med. Van Blommestein & Wartena	A-+

Evenals naar het Verversingskanaal, het Voornse kanaal en het Braassemermeer zijn blijkens een excursierapport van het Staatsbosbeheer (april 1961) de zomerklokjes met rietzoden van de Oude Maas ook overgebracht naar de stuw bij Capelle a.d. IJssel. Aangezien geen verdere gegevens van dit gebied bekend zijn, mag worden verondersteld, dat de plant zich daar niet heeft kunnen handhaven.

16. Lek (Zuid-Holland) +?

a. Lekkerkerk	1938	R.H.	+?
---------------	------	------	----

Naar alle waarschijnlijkheid is *Leucojum* bij Lekkerkerk verdwenen. Een verzoek om nadere inlichtingen aan de Stichting „Het Zuid-Hollands Landschap”, die in deze gemeente buitendijkse rietvelden in eigendom heeft, bleef onbeantwoord.

17. Linge (Gelderland) R

a. Asperen	1956	med. Van Leeuwen	A-+
b. Kedichem	1950	R.H.	R
c. Heukelum	1954	R.H.	+
d. Spijk	1957	VAN OOSTSTROOM & REICHGELT (14)	+

De groeiplaatsen bij Heukelum en Spijk zijn door zandwinning verloren gegaan. Een aantal planten is vanuit Spijk overgebracht naar een vergelijkbare standplaats in het natuurreservaat van het Ministerie van O., K. en W. bij Asperen (med. Van Leeuwen).

Thans wordt het zomerklokje langs de Linge alleen nog gevonden in Kedichem (med. Entrop), waarvan het herbariummateriaal abusievelijk stond vermeld onder de vindplaats Beusichem.

18. Winterswijk (Gelderland) +

a. Kasteel Waliën	1904	R.H.	+
-------------------	------	------	---

Volgens de Prodrumus Florae Batavae (16) is de plant sinds 1904 bij het kasteel Waliën, dat enkele jaren later afbrandde, verdwenen.

In de bovenstaande lijst zijn vindplaatsen, waar het zomerklokje is aangeplant in parken en tuinen, zoals b.v. Thijsses's Hof te Bloemendaal en de Heemtuin van het Park te Rotterdam, weggelaten.

De opgave van de vindplaats bij de mond van de Donge bij Geertruidenberg in de Flora Neerlandica (15), overgenomen uit de Oude Maasbode (MENNEMA, 8b), blijkt, naar uit een nader onderzoek is komen vast te staan, op een vergissing te berusten.

Het is opmerkelijk, dat ondanks de overeenkomst in landschap tussen Biesbosch en Oude Maas en het intensieve onderzoek van ZONNEVELD (18) *Leucojum* in de Biesbosch niet is gevonden. Een vergelijkend oecologisch onderzoek maakt het waarschijnlijk, dat het zomerklokje een bepaalde chemische rijping van de bodem vraagt, die de Biesbosch niet en de Oude Maas wel bezit.

Vindplaatsen in België (fig. 2).

1. Schelde (Henegouwen, Oost-Vlaanderen, Antwerpen) R?

a. Blandain (Hen.)	1846	med. Van Rompaey	+
b. Esquelmes (Hen.)	z.j.	med. Van Rompaey	+
c. Welden (O.-Vl.)	z.j.	med. Van Rompaey	+
d. Antwerpen (Antw.)	1913	med. Van Rompaey	+
e. Oosterweel (Antw.)	1947	med. Van Rompaey	R?

Te Oosterweel werden zeer forse planten aangetroffen in het riet langs de Schelde. Daar deze vindplaats door het havengebied van Antwerpen wordt omsloten, kan niet met zekerheid worden gezegd of *Leucojum* daar nu nog aanwezig is. Van alle overige groeiplaatsen langs de Schelde zijn geen verdere gegevens bekend.

2. Nete (Antwerpen) R

a. Emblem	1964	H.O.M.	R
b. Walem	1854	med. Van Rompaey	+

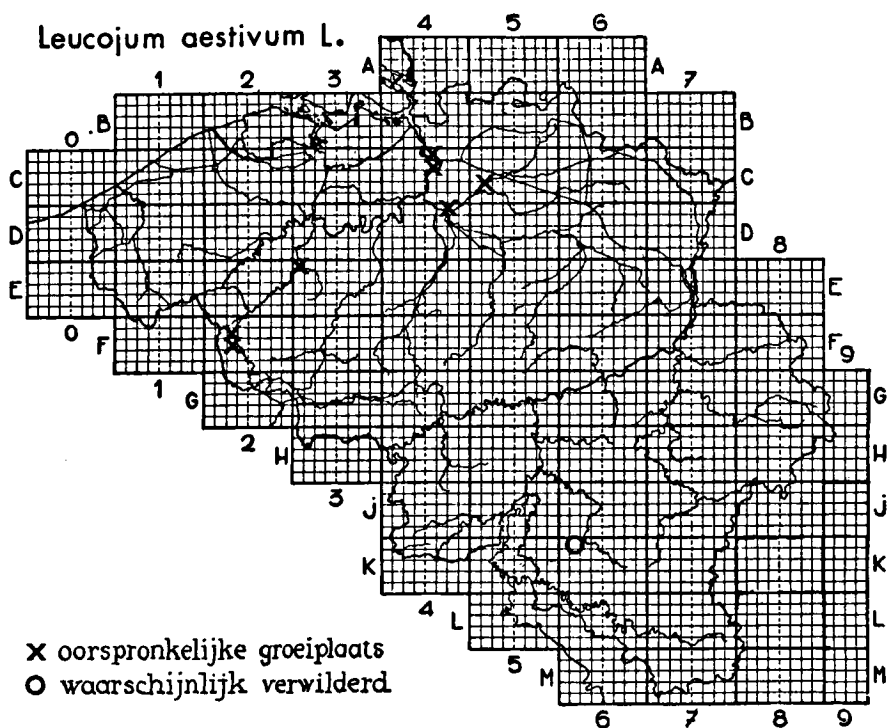

Fig. 2.

Het gebied bij Walem is thans sterk geïndustrialiseerd. De rijkste groeiplaats — wellicht nog de enige in België — langs de Kleine Nete bij Emblem wordt weliswaar niet direct bedreigd, maar volgens DE LANGHE (6) moet *Leucojum* in vroegere jaren aldaar rijker zijn voorgekomen dan tijdens een bezoek aan het terrein in mei 1964 bleek. Vermoedelijk is het gebruik van kunstmest in de hooilanden aan deze achteruitgang niet vreemd (med. Van Rompaey).

3. Porcheresse (Luxemburg) +

a. Porcheresse z.j. med. Van Rompaey +

Het betreft hier de vindplaats van één plant, die waarschijnlijk een verdwaalde cultuurplant is.

Samenvattend kan met zekerheid worden gezegd, dat volgens de huidige gegevens het zomerklokje thans nog in Nederland wordt gevonden in het stroomgebied van de Vecht, de Alblas, de Giessen, de Nieuwe Maas (één exemplaar!), de Oude Maas en de Linge — het Voornse kanaal, de Ackersdijkse plassen en het Braassemermeer, waar het bolgewasje is aangeplant of met rietzoden aangevoerd, buiten beschouwing gelaten — en in België in het stroomgebied van de Kleine Nete.

Literatuur

1. K. VAN ATALANTA, Stormpolder. *Voluta* 6, 1961, p. 5—6.
2. L. D. BRONGERSMA, In memoriam dr. G. C. A. Junge. *Vakblad voor Biologen* 42, 1962, p. 45—48.
3. *Flora Neerlandica* I, 6. Amsterdam, 1964.
4. G. HEGI, *Illustrierte Flora von Mittel-Europa*, II. München-Berlin, 1939.
5. E. HEIMANS, H. W. HEINSIUS & J. P. THUSSE, *Gefllustreerde Flora van Nederland*. Amsterdam-Djakarta, 1960.
6. J. E. DE LANGHE, Zomerklokjes. *De Wielewaal* 24, 1958, p. 235—239.
7. J. MENNEMA, Het onderzoek aan de Oude Maas. *Stenc. Raad v. d. Lich. Opv.*, Rotterdam, 1962.
- 8a. —, Oude Maasbode 25, 1962, p. 2—3.
- b. —, Oude Maasbode 29, 1963, p. 1—2.
9. —, *Herbarium Oude Maas. Stenc. Raad v. d. Lich. Opv.*, Rotterdam, 1963.
10. —, Commissie Natuurrecreatie vierde eerste lustrum. *Orgaan v. d. Raad v. d. Lich. Opv.* 16, 1964, p. 222—223.
11. —, *Leucojum aestivum* L. indigeeen voor Nederland en België. *Gorteria*, nog te verschijnen.
12. J. H. MOLKENBOER & C. KERBERT, *Flora Leidensis*. Leiden, 1840.
13. S. J. VAN OOSTSTROOM & TH. J. REICHGELT, Nieuwe vondsten van zeldzame planten in Nederland in 1957. *De Levende Natuur* 61, 1958, p. 144.
14. — & —, Nieuwe vondsten van zeldzame planten in Nederland in 1959. *De Levende Natuur* 63, 1960, p. 190.
15. — & —, Nieuwe vondsten van zeldzame planten in Nederland in 1961. *De Levende Natuur* 65, 1962, p. 113.
16. *Prodromus Florae Batavae* I, 4. Groningen, 1916.
17. J. G. R. WARTENA, Het zomerklokje langs de Giessen. *De Levende Natuur* 64, 1961, p. 73—77.
18. I. S. ZONNEVELD, *De Brabantse Biesbosch*. Diss. Wageningen, 1960.

Summary

The author gives a survey of the recent and former distribution of *Leucojum aestivum* L. in the Netherlands and Belgium. R: recent localities; +: former localities; A: localities, where *L. aestivum* was planted or where it was unintentionally introduced with reed-sods.